

۱۱۹۹ مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی

سرشناسه:	صداقت، محمدعارف، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور:	شیوه‌های پرورش خلاقیت با تأکید بر دانش‌آموزان ابتدایی افغانستان / مولف محمدعارف صداقت.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۳۸ ق. = ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	۲۴۰ ص.: جدول، نمودار (بخشی رنگی): ۱۴/۵/۲۱×۵ م.س.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۱۱۳-۲
وضعیت فهرست نویسی:	فیبیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۲۳۱] - ۲۴۰.
موضوع:	خلاقیت در کودکان -- افغانستان -- نمونه پژوهی
موضوع:	Creative ability in children -- Afghanistan -- Case studies
موضوع:	اندیشه و تفکر خلاق در کودکان -- افغانستان -- نمونه پژوهی
موضوع:	Creative thinking in children -- Afghanistan -- Case studies
موضوع:	شاگردان ابتدایی -- افغانستان -- نمونه پژوهی
موضوع:	School children -- Afghanistan -- Case studies
رده بندی کنگره:	۱۳۹۵ ص ۴ / خ / BF۷۲۳
رده بندی دیویی:	۱۵۳/۳۵
شماره کتابشناسی ملی:	۴۵۰۰۰۴۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

شیوه‌های پرورش خلاقیت با تأکید بر دانش‌آموزان ابتدایی افغانستان
مؤلف: محمدعارف صداقت
چاپ اول: ۱۳۹۵ ش / ۱۴۳۸ ق
ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰ نسخه

مراکز پخش

ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸
تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵ - ۹ - ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵ / داخلی (۱۰۵)
ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه، تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶
ایران، قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۰۲

📧 https://telegram.me/pub_almostafa
🌐 <http://www.buy-pub.miu.ac.ir/>

✉ miup@pub.miu.ac.ir
🌐 pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

شیوه‌های پرورش خلاقیت
با تأکید بر دانش‌آموزان ابتدایی افغانستان

محمد عارف صداقت

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر
المصطفی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرفات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفیٰ علیه السلام العالمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام

فهرست

مقدمه	۱۱
فصل اول: کلیات و مفاهیم	۱۷
ضرورت بحث	۱۷
پیشینه	۲۰
تعریف مفاهیم و اصطلاحات	۲۱
۱. شیوه و روش	۲۱
۲. پرورش	۲۲
۳. خلاقیت	۲۴
فصل دوم: مباحث نظری پرورش خلاقیت	۳۱
گفتار اول: ماهیت و شیوه‌های پرورش خلاقیت	۳۱
۱. ارزش خلاقیت	۳۱
۲. رویکردها و دیدگاه‌ها درباره خلاقیت	۳۵
الف) دیدگاه انسان‌گرایی	۳۵
ب) دیدگاه تداعی‌گرایی	۳۶
ج) دیدگاه رفتارگرایی	۳۶
د) دیدگاه روان‌سنجی	۳۶
ه) دیدگاه روان‌کاوی	۳۸

- ۳۹..... (و) دیدگاه روان‌شناسی شناختی.....
- ۳۹..... (ز) دیدگاه عصب‌شناختی.....
- ۴۱..... (ح) دیدگاه گشتالت.....
- ۴۲..... ۳. رابطه خلاقیت با هوش.....
- ۴۲..... (الف) مفهوم هوش.....
- ۴۳..... (ب) انواع هوش.....
- ۴۵..... (ج) عوامل مؤثر در رشد هوش.....
- ۴۹..... ۴. رابطه خلاقیت با نبوغ.....
- ۵۰..... ۵. فرایند خلاقیت.....
- ۵۵..... ۶. ویژگی‌های خلاقیت.....
- ۵۶..... ۷. ویژگی‌های افراد خلاق.....
- ۶۱..... ۸. آمادگی بیشتر کودکان برای پرورش خلاقیت.....
- ۶۲..... (الف) تربیت‌پذیری کودک در آموزه‌های دینی.....
- ۶۳..... (ب) تربیت‌پذیری کودک از نظر اندیشمندان غربی.....
- ۶۴..... ۹. راهکارهای عمومی پرورش خلاقیت.....
- ۶۵..... (الف) برنامه‌ریزی.....
- ۶۷..... (ب) استفاده از فرصت‌ها.....
- ۶۹..... (ج) تجربه شخصی.....
- ۷۰..... (د) تمرکز به توانایی‌های کودک.....
- ۷۴..... (ه) تعیین هدف.....
- ۷۶..... (و) بازی.....
- ۷۹..... (ز) اعتمادبه‌نفس و همت بالا.....
- ۸۱..... (ح) مثبت‌اندیشی.....
- ۸۳..... (ط) تقویت اراده.....
- ۸۴..... (ی) تحمل مشکلات.....
- ۸۶..... (ک) توصیه‌های عمومی.....
- ۸۹..... ۱۰. راهکارهای پرورش خلاقیت برای خانواده‌ها.....
- ۹۰..... (الف) حمایت عاقلانه.....
- ۹۳..... (ب) آموزش غیرمستقیم.....

۹۴	ج) حمایت عاطفی
۹۸	د) ارضای حس کنجکاوی
۹۹	ه) نظم
۱۰۰	و) تلاش
۱۰۰	ز) انگیزه
۱۰۴	ح) جرئت دادن
۱۰۶	۱۱. راهکارهای پرورش خلاقیت برای معلمان
۱۰۸	الف) به کارگیری تکنیک‌های خلاقیت
۱۰۸	یکم: تکنیک وارونه‌سازی
۱۱۰	دوم: تکنیک P. P. C
۱۱۱	سوم: تکنیک P. M. I
۱۱۳	چهارم: تکنیک ممکن‌اندیشی
۱۱۴	پنجم: تکنیک اسکمپر
۱۱۵	ششم: تکنیک ارتباطات اجباری
۱۱۶	هفتم: تکنیک بارش مغزی
۱۱۷	ب) به کارگیری اصول پرورش خلاقیت در کلاس درس
۱۱۹	ج) برنامه درسی مناسب
۱۲۱	د) فضا و محیط مناسب
۱۲۲	ه) جلوگیری از استهزا
۱۲۴	و) تخیل خلاق
۱۲۷	ز) استفاده از ذهن ناخودآگاه
۱۲۸	ح) فعالیت‌های انتخابی
۱۳۱	ط) بازخورد
۱۳۳	گفتار دوم: ویژگی‌های جامعه و مدارس افغانستان
۱۳۴	۱. ویژگی‌های جامعه افغانستان
۱۳۵	الف) کمبود امکانات
۱۳۷	ب) وجود تبعیض
۱۴۰	ج) نزاع‌های مذهبی و نژادی
۱۴۲	د) توسعه‌نیافتگی

۱۴۶	ه) کمبود امنیت
۱۴۸	۲. ویژگی‌های مدارس در افغانستان
۱۴۹	الف) نبود برنامه‌ریزی درسی مناسب
۱۵۱	ب) کمبود معلمان آموزش‌دیده و حرفه‌ای
۱۵۲	ج) کمبود تجهیزات و وسائل مدرن آموزشی
۱۵۴	د) کمبود فضای آموزشی
۱۵۵	۳. راهکارها
۱۵۸	الف) برنامه‌ریزی آموزشی و درسی مناسب
۱۵۸	یکم: تعریف برنامه‌ریزی درسی
۱۵۹	دوم: تعریف برنامه‌ریزی آموزشی
۱۶۰	سوم: تفاوت برنامه‌ریزی درسی و آموزشی
۱۶۱	ب) فقرزدایی
۱۶۲	ج) فهم درست مذهب
۱۶۵	د) کمرنگ کردن تعصبات نژادی
۱۶۸	ه) فراهم آوردن فضای امن
۱۶۹	و) شایسته‌سالاری
۱۷۱	ز) اجرای عدالت اجتماعی
۱۷۳	ح) معرفی چشم‌انداز برای کودکان
۱۷۷	فصل سوم: روش تحقیق
۱۷۷	روش تحقیق
۱۷۸	جامعه آماری
۱۷۹	نمونه‌گیری
۱۷۹	ابزار تحقیق
۱۸۳	روایی و پایایی ابزار اندازه‌گیری
۱۸۵	اجرای پرسش‌نامه
۱۸۹	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل
۱۸۹	توصیف ویژگی‌های نمونه
۱۹۰	۱. جنسیت معلمان

۱۹۱۲. تحصیلات معلمان
۱۹۱۳. وضعیت تأهل و مجرد معلمان
۱۹۳۴. سابقه تدریس معلمان
۱۹۴۵. موضوع تدریس
۱۹۵۶. تدریس تک موضوعی یا چندموضوعی معلمان
۱۹۶تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها
۲۱۳فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۲۳کاربردهای تحقیق
۲۲۳پیشنهادهای تحقیق
۲۲۴محدودیت‌های تحقیق
۲۳۱کتابنامه
۲۲۷پیوست

مقدمه

پرورش خلاقیت در کودکان باید مورد تأکید قرار گیرد؛ زیرا کودکان امروز، مردان و زنان آینده کشورند؛ چنان‌که در حدیثی آمده است: «حسن بن علی علیه السلام فرزندان خود و فرزندان برادرش را فراخواند و به آنان فرمود: شما اکنون کوچکان قومید و به زودی بزرگان قوم خواهید شد؛ پس دانش بیاموزید».^۱

از این رو برای رشد و توسعه یک کشور باید به آینده‌سازان آن کشور توجه نمود تا افراد خلاق و مبتکر بار آیند؛ زیرا در پرتو آفرینندگی و خلاقیت است که زندگی بشر رو به رشد و تعالی نهاده است. اگر خلاقیت نمی‌بود، بشر به این اندازه از رشد نمی‌رسید. پیشرفت و رفاه انسان‌ها مرهون خلاقیت‌هایی است که انسان‌های سخت‌کوش و خلاق پدید آورده‌اند. تفاوت انسان عصر حجر با انسان عصر فضا در خلاقیت‌های آن‌هاست و شاید بتوان مهم‌ترین امتیاز انسان را خلاقیت و آفرینندگی او دانست که در

۱. «عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ عليه السلام أَنَّهُ دَعَا بَنِيهِ وَبَنِي أَخِيهِ فَقَالَ إِنَّكُمْ صِغَارُ قَوْمٍ وَيُوشِكُ أَنْ تَكُونُوا كِبَارَ قَوْمٍ آخِرِينَ فَتَعَلَّمُوا الْعِلْمَ» (محمد باقر، مجلسی، بحار الأنوار، ج ۲، ص ۱۵۲).

این جهت، یکی از صفات خدایی در او تجلی کرده است. در حالی که حشراتی مانند مورچه و زنبور عسل کارهای بسیار شگفت‌انگیز و پیچیده‌ای انجام می‌دهند، اما با گذشت زمان هیچ تغییری در برنامه‌های‌شان ایجاد نمی‌شود و روش خانه ساختن آن‌ها همان‌گونه است که در ابتدای خلقت‌شان بوده است؛ زیرا از نعمت خلاقیت بی‌بهره‌اند.

ولی انسان در کارها و برنامه‌های خویش دگرگونی ایجاد کرده و بسیاری از نیروهای طبیعت را در اختیار گرفته است؛ به گونه‌ای که زندگی اولیه انسان‌ها با زندگی کنونی آن‌ها قابل مقایسه نیست و هر آن در حال رشد و ترقی است. بنابراین، خلاقیت در زندگی همه انسان‌ها و برای هر ملت و هر انسان یک نیاز ضروری است که باید هر روز و در هر کارش راه جدیدی را در پیش گیرد تا بتواند در این چرخه پرشتاب، زندگی کند و ارزش‌ها و آرمان‌های خویش را زنده نگه دارد. ریشه این رفع نیازها در پرورش خلاقیت‌های کودکان است؛ زیرا اگر پرورش خلاقیت از دوره کودکی آغاز نگردد، در بزرگسالی به سختی می‌تواند راه خلاقیت را در پیش گیرند؛ اما کودکان را می‌توان به راحتی پرورش داد؛ زیرا هنگام رشد آنان است و بهتر و بیشتر فرامی‌گیرند.

افغانستان سال‌های متمادی، با جنگ و نابسامانی دست‌به‌گریبان بوده است؛ از این رو، با وجود افراد مستعد نتوانسته‌اند آنچنان که باید و شاید در پرورش افراد خلاق موفق باشند و این امر سبب نابسامانی‌های بسیار اجتماعی و فرهنگی شده و به شدت نیازمند تحول است و از آن‌جاکه کودکان امروز، مردان و زنان مؤثر آینده‌اند، برای تحول، رشد و توسعه کشور باید به آموزش و پرورش آینده‌سازان آن کشور توجه کرد؛ زیرا تنها راه بیرون‌رفت از نابسامانی موجود، تربیت افراد خلاق، آگاه، متخصص و مبتکر در زمینه‌های

گونگون است تا بتوان کشور را از این معضل رهایی بخشید.

این پژوهش با توجه به نیاز شدید کشور افغانستان برای پرورش آفرینندگی و خلاقیت کودکان، به دنبال راهکارها و روش‌هایی است که بتواند مربیان، خانواده‌ها و نهادهای آموزشی و پرورشی را یاری کند و از طریق ارائه برنامه‌های منسجم و برنامه‌ریزی شده، گام به گام به سوی تربیت کودکان خلاق حرکت کند. این پژوهش با بررسی‌های روان‌شناختی و بهره‌گیری از علوم تربیتی و واقعیت‌های فرهنگی افغانستان ساماندهی شده است تا راه‌هایی را نشان دهد که بتواند استعداد آفرینندگی کودکان را شکوفا کند و آن‌ها را قادر سازد تا برای مشکلات، راه‌حل‌های مختلف و مناسبی بیابند و در عمل، مناسب‌ترین آن‌ها را برگزینند، قدرت ابداع و ابتکار به دست آورند و روش‌های بدیعی برای مشکلات جست‌وجو کنند و نیز به دنبال تعیین وضعیت پرورش خلاقیت در کودکان دوره ابتدایی افغانستان و ارائه شیوه‌های پرورش خلاقیت برای بهره‌گیری معلمان و دست‌اندرکاران نظام آموزشی از آن شیوه‌هاست.

از آن‌جا که هر تحقیق و بررسی دارای هدف یا اهدافی است که سبب می‌شود محقق درصدد پژوهش برآید، این تحقیق نیز برای دسترسی به اهداف ذیل انجام شده است:

۱. شناسایی و معرفی شیوه‌های پرورش خلاقیت برای کودکان دوره ابتدایی؛
۲. آشنایی با ماهیت خلاقیت؛
۳. بررسی امکان پرورش خلاقیت در سن و زمینه‌های مختلف؛
۴. تبیین وضعیت موجود (شاخص‌ها، هدف‌ها، معلمان، راهبردها و

روش‌های تدریس، امکانات، تجهیزات و فرصت‌ها) و پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان دوره ابتدایی افغانستان؛

۵. معرفی راهبردها و روش‌هایی برای پرورش خلاقیت کودکان دوره ابتدایی (روش‌های شناختی، عاطفی، رفتاری و...):

۶. شناخت روش‌هایی مناسب برای پرورش خلاقیت کودکان دوره ابتدایی افغانستان؛

۷. شناسایی و تعیین وظایف آموزش و پرورش، مدارس، والدین و مربیان در پرورش خلاقیت کودکان دوره ابتدایی؛

۸. ارائه راهبردها و روش‌های پرورش خلاقیت به معلمان و مربیان؛

۹. گسترش مرزهای دانش در زمینه پرورش خلاقیت.

با توجه به اهداف یادشده، پژوهش حاضر از پنج فصل تشکیل شده که بر ارتقا و پرورش خلاقیت کودکان افغانستانی تمرکز دارد. موضوع فصل اول، کلیات و مفاهیم، مانند تعاریف: روش، شیوه، خلاقیت، پرورش و بیان اهداف تحقیق، اهمیت و ضرورت تحقیق، پیشینه و... است و نخست به کلیات می‌پردازد که در آن طرح تحقیق را ارائه داده، آنگاه برخی از مفاهیم ضروری را توضیح می‌دهد و اهداف، فواید و ضرورت تحقیق و پیشینه آن را بیان می‌کند.

در فصل دوم مباحث نظری مطرح شده است که در آن از روش‌ها، راهبردها و دیگر مباحث نظری خلاقیت سخن گفته‌ایم که برای همه کودکان، به‌ویژه کودکان افغانستان، به‌عنوان راهکار می‌توان استفاده کرد؛ البته برخی راهکارها و راهبردها درباره پرورش خلاقیت کودکان، کلی و عمومی است و به کودکان افغانستان یا سرزمین دیگری اختصاص ندارد و برخی روش‌ها و شیوه‌ها ویژه مربیان است برای همه مربیان کاربرد

دارد که خود به دو دسته تقسیم می‌شود: چند روش برای والدین و چند روش برای معلمان؛ اگرچه ممکن است برخی روش‌ها تداخل داشته باشند، ملاک در تقسیم‌بندی، استفاده غالب است.

در ادامه، ویژگی‌های کودکان افغانستانی و مدارس و وضعیت موجود در جامعه افغانستان بررسی شده که بیشتر ناظر به فضا و نظام آموزشی است و در مواردی فضای کلی افغانستان بررسی شده است؛ زیرا با هم تعامل و ارتباط تنگاتنگ دارند. در ادامه این فصل، شیوه‌های پرورش خلاقیت در کودکان افغانستانی و برخی راهکارهای مربوط به آن ارائه گردیده که در پرورش کودکان افغانستانی مؤثر است و ناظر به فضای فرهنگی مخصوص آن کشور است.

در فصل سوم، روش تحقیق بحث می‌شود. روش تحقیق در این پایان‌نامه، میدانی و اسنادی است؛ به تعبیر دیگر، روش تحقیق در این پایان‌نامه پیمایشی است و در ادامه جامعه آماری و بیان نحوه آمارگیری، چگونگی گردآوری اطلاعات و داده‌ها، انتخاب نمونه، پایایی و روایی اجرای پرسش‌نامه ذیل این فصل بررسی شده است.

فصل چهارم به یافته‌های تحقیق اختصاص دارد که شامل وصف ویژگی‌های نمونه و تجزیه و تحلیل نتایجی می‌شود که از پرسش‌نامه، مصاحبه و برخی منابع وزارت معارف به دست آمده است.

در فصل پنجم با توجه به داده‌ها، پیشنهادها، محدودیت‌ها و کاربردهای تحقیق، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری بیان شده است.

نگارنده امیدوار است ضمن ارائه راهکارهایی برای پرورش خلاقیت، زمینه‌ساز توجه بیشتر مسئولان به این امر شود تا در آینده با به‌کارگیری روش‌های مطرح شده و واداشتن افراد برای تحقیق بیشتر در این زمینه،

شاهد جامعه‌ای فعال و خلاق باشیم و بتوانیم شیوه‌هایی را ارائه دهیم که معلمان، مربیان و خانواده‌ها در زندگی روزمره برای داشتن کودکان خلاق استفاده برند و در نتیجه، کودکان خلاق و موفق داشته باشند که هم در زندگی شخصی خود و هم برای رشد و توسعه کشور مفید باشند.

این نوشتار در عرصه شیوه‌های پرورش خلاقیت در کودکان افغانستانی، یگانه نوشته‌ای است که به شکل تحقیق میدانی صورت گرفته و تاکنون کسی در این عرصه گام برنداشته است. امید است که این تحقیق، گامی مؤثر به‌منظور پرورش خلاقیت کودکان مستعد و در نتیجه نجات کشور اسلامی افغانستان از چنگ فقر و بدبختی باشد!

قم مقدس

مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی

محمد عارف صداقت